

ביאורים

ההתמודדות של האדם עם החטא מתחלקת לשני מישורים - המישור הראשון עוסק בחטא וביחס האדם אליו, והשני בתשובה והיחס אליה. תשובה היא תהליך של ניקוי מסיגי החטא ופתיחת דרך חדשה לאורה של דרך הישר והטוב. שבעת היסודות שמונה לפנינו רבנו בחיי, נועדו לגרום לאדם להכיר את הפרטים של שני המישורים, שכולם חשובים ויסודיים מאוד בתהליך התשובה, ובאמצעותם עליו 'לרוץ' קדימה במעלה התשובה.

המישור הראשון, העוסק בחטא, כולל לראשונה הכרה בעצם עשיית החטא וברוע שבו (היסוד הראשון והשני). לאחר שהכיר האדם בחטאו עליו גם להכיר בנוק שהותיר החטא, ושואם הוא לא יתנקה ממנו לא יחול עליו שום 'חוק התיישנות' (היסוד הרביעי). עצם ההישארות במצב של חטא גורמת לאדם סבל והרגשה רעה ומהווה סיבה לעונשים קשים שעלולים לבוא עליו (היסוד השלישי).

המישור השני, העוסק בתשובה, עוסק בראש ובראשונה באמון במציאות התשובה וביכולתה להוות יסוד מרפא ומנקה עבור האדם ולגאול אותו מיסורי החטא (היסוד החמישי). האדם צריך להכיר בכך שבאורא עולם מחכה ומייחל לשיבת האדם אליו, והוא ברחמיו מקבל אותו בזרועות פתוחות ומנקה ומטהר אותו. מכאן עובר רבנו בחיי להכרה עד כמה התשובה הכרחית, ועד כמה חוב גדול על האדם לעסוק בה, הן בגלל כפיות הטובה שבחטא כלפי הבורא המיטיב עימנו, והן בגלל גודל העונש המגיע לחוטא (היסוד השישי).

מתוך שני המישורים הללו, האדם שב בתשובה, שב לחסות תחת כנפי השכינה. זאת ועוד, האדם צריך לקבל על עצמו בקבלה חזקה להתאמץ ולהתגבר על יצרו, לדבוק בבורא ובהנהגתו (היסוד השביעי).

הרחבות

• לא קשה לחזור בתשובה

כי אם לא יתברר אצלו זה, יתיאש מפפרת הבורא יתברך ומרחמיו. על פי רעיון זה פירש רבי אברהם אבן עזרא את הפסוק "כי עמך הסליחה למען תנא" (תהילים קל, ד) "הטעם, כאשר תסלח לעוונתי ישמעו חטאים וישוּבו גם הם יניחו חטאים, ואם לא תסלח - לא ייראו, ויעשו חפצם ככל אַתּ נפשם" [ראב"ע שם]. ולא רק שחשוב לדעת שניתן לתקן את המעוות על ידי חזרה בתשובה, אלא גם חשוב לדעת שזה לא קשה. התורה אומרת: "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום, לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא... כי קרוב אליך הדבר מאוד, בפיך ובלבבך לעשתו" [דברים ל, יא-יד]. הרמב"ן מפרש שדברים אלה נאמרו על מצוות התשובה, שהיא בהישג ידו של האדם ואיננה רחוקה. [רמב"ן ל, יא].

הרב קוק מחזק את חשיבות הידיעה הזאת על קלות התשובה ואומר: "עיקר הנפילות באות מפני שאינו מאמין בקלותה של תשובה" [אורות התשובה יד, ד]. למדנו מכאן עד כמה חשובה האמונה בכוחה של תשובה ובכך שאנחנו מסוגלים לכך, ואין זה מעבר לכוחותינו.

פרק שלישי

אָבֵל בְּמָה תִּהְיֶה° התשובה מהאדם, אמר בזה, כי תתכן לו אחר הקדמת ידיעתו בשבעה דברים. **הראשון**, שידע גנות מעשהו° ידיעה ברורה. כי אם לא יתברר לו זה, ויהיה מסתפק° או שוגג בלתי מזיד, לא תתכן החרטה ממנו עליו, ובקשת המחילה בו, כמו שפתיב (תהלים נא, ה): "כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד".

והשני, שידע אפן רע מעשהו וגנותו°. כי אם לא יתברר אצלו כי מעשהו רע ומפגעלו° אינו טוב, לא יתחרט עליו, ולא יקבל תנאי התשובה ממנו, ודינו בו כדן השוגג, ואמתלאותו רחבה°, כמו שפתיב (תהלים ט, יא): "שגיאות מי יבין מנסתרות נקני".

והשלישי, שידע בחיוב הגמול° על מעשהו. כי אם לא ידע זה, אין הצורך מביאו אל החרטה עליו. **וכשיתברר אצלו** כי הוא ענוש עליו, יתחרט אחר כך ויבקש המחילה, כמו שפתיב (ירמיה לא, יח): "כי אחרי שובי נחמתי", ואמר (תהלים קיט, קכ): "סמור מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי".

והרביעי, שידע שהוא שמור עליו° ונקתב בספר עונותיו, ולא יעבר עליו העלם ולא שכחה ולא הנחה°, כמו שפתיב (דברים לב, ד): "הלא הוא כמס עמדי חתם באוצרתי", ואמר (איוב לו, ז): "ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו". כי אם יחשב כי הוא מפקר ואיננו שמור עליו, לא יתחרט ולא יבקש המחילה בו, מפני אחר ענושו עליו, כמו שפתיב (קהלת ח, יא): "אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע".

והחמישי, שידע באמת כי התשובה אפן רפואת מזוהו, והדרך אל הארוכה° מרע מעשהו וגנות מפגעלו, ושבה יתקן טעותו וישיב אבדתו. כי אם לא יתברר אצלו זה, יתיאש מפפרת הבורא יתברך ומרחמיו. ולא יבקש ממנו המחילה על מה שקדם לו מרע מפגעלו, כמו שפתיב (חזקאל לג, א): "כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואף נחיה", והיתה התשובה על זה מהבורא על ידי נביאו (חזקאל לג, יא): "חי אני נאם אדני אלהים אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחי".

והששי, שיחשב עם נפשו כמה שקדם לבורא עליו מן הטובות°, ומה שקדם לו מהמרותו תמורת ההודאה עליו, ושישקל ענשי העברה עם ערבותה, וערבות גמול הצדקה° עם צערה בעולם הזה ובעולם הבא, כמו שפתיב רבותינו זכרונם לברכה (אבות ב, א): "הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה".

והשביעי, חיזק סבלו° להמנע מן הרע אשר הרגיל בו, והספיק לו סוד ממנו בלבו ובמצפונו, כמו שפתיב (יואל ב, א): "וקרעו לבבכם ואל בגדיכם".

ובהתקדם° ברור אלו השבעה דברים בדעת החוטא תתכן ממנו התשובה מעונותיו.

במה תהיה וכו' - איך האדם מגיע לעשות תשובה. **שידע גנות מעשהו** - שידע שעשה מעשה עבירה בברור. **ויהיה מסתפק וכו'** - מסופק אם עשאה בכלל או שסבור שעשאה בשוגג ולא במתכוון. **שידע אפן רע מעשהו וגנותו** - שיבין שמעשהו רע ומכוער. **ומפעלו** - מעשהו. **ואמתלאותו רחבה** - יכולת ההצטדקות שלו רבה. **בחיוב הגמול** - שהוא חייב עונש על מעשהו. **שהוא שמור עליו** - החטא. **ולא הנחה** - אין ויתור. **מפני אחר ענושו** - בגלל שהעונש אינו מייד עולל האדם לחשוב כך. **הארוכה** - רפואה. **במה שקדם לבורא עליו מן הטובות** - כמה טובות היטיב לו הבורא מעודו עד היום הזה. **וערבות גמול הצדקה** - מתיקות השכר על מעשה החסד בעוה"ב מול צער העשייה בעוה"ז. **חיזק סבלו** - יתחזק מאוד לסבול ולהימנע מהרע. **ובהתקדם** - אם קדמו דברים אלו.

ביאורים

כל אדם שעוסק בייצור של דברים חדשים, יודע שכדי שהייצור יהיה טוב ומשובח, חשוב לברר מהו ה'מתכון' המוצלח ביותר לכך, וכיצד יש לבצעו בצורה הטובה ביותר. דרכי התשובה שאותם מונה לפנינו רבנו בחיי, הם ה'מתכון' ליצירת הדרך החדשה, ולכן חשוב מאד להכירם. קודם החטא, האדם היה בדרך ובמקום לא נכונים, ודרך השינוי הגדול שאותו מוביל האדם השב, הוא מתחבר לדרך ולמקום חדשים וטובים יותר, ולכן לאחר שעסקנו בתובנות שסביב התשובה, אנו עוסקים כאן בחלקיה המעשיים.

השלב הראשון הוא החרטה. מי שמגיע למצב שבו הוא מתנתק מדרך שהלך בה או ממעשה מסוים, מתחרט על מעשיו, שהרי החרטה היא רצון שהדבר שנעשה יתבטל. החרטה מעידה על האדם שהוא מבין את הרע שבחטאיו ומבססת את ניתוקו מהם.

השלב השני הוא העזיבה של החטא. עזיבתו של החטא היא אות להליכה בדרך חדשה והיא אף מבטאת את העובדה שהאדם הפנים שהחטא הוא 'אש' שצריך לברוח ממנה. מי שעוזב את החטא מפנים את העובדה שדרך החטאים היא דרך שמובילה אל הרע, עד כדי כך שהיא עלולה להוביל אותו להיענש. עזיבת החטאים היא סימן מובהק על הכרת הדרך הקלוקלת שהם מובילים אליה, והעונשים המגיעים לאדם שנכשל בהם.

השלב השלישי הוא היודוי ובקשת המחילה מהבורא. כאשר אדם מכיר בחטאיו ומתנצל עליו, הוא מבטא באופן מעשי, בפיו, את כניעתו בפני הבורא, ולכן הדיבור הזה הוא שלב משמעותי ביותר.

השלב האחרון הוא הקבלה לעתיד. המדד המשמעותי לכך שהאדם אכן הגיע למצב נפשי שבו הוא מנותק מהחטא, הוא היכולת שלו לקבל על עצמו שלא לשוב למצבים אלו עוד. רק כאשר האדם מקבל על עצמו להתנתק מהחטא, אנו יכולים לדעת שהוא מכיר בחומרת החטא וחפץ להתרחק ממנו. מי שזוכה לשוב עונונו ימחל, או לפחות עונשו יוקל ויוטב לו בעולם הבא, ויזכה להיות קרוב אל ה'.

הרחבות

• מה קודם, חרטה או עזיבת החטא?

הראשון, החרטה על מה שקדם לו מן העונות. והשני, שיעזבם ויסור מהם. רבנו בחיי מקדים את החרטה לעזיבת החטא, אך ייתכן שלפעמים צריך לעזוב את החטא לפני שמשקיעים כוחות בחרטה. רבנו יונה סובר שסדר ההתקדמות בשלבי התשובה תלוי במצב של החוטא: אם החטא היה מעידה חד פעמית- הסדר הוא ראשית כל להתחרט במרירות נפש על חטאו. אחרי תקופה של חרטה עמוקה יגיע למצב "אשר יהיה נכון לבו בטוח בשם, כי, אם יוסיף יעבור בו עוד היצר ויפגשוהו כפעם בפעם ורבה עליו תאוותו כמשפט הראשון, לא יהיה נפתה לבו עליו ויעזוב דרכו". במצב זה החרטה קודמת לעזיבת החטא. אך אם מדובר בחטא שאדם היה מורגל ושקוע בו- ראשית כל צריך האדם לעזוב את החטא ולחדול ממנו, ואחר כך יעסוק בחרטה. אם יהפוך את הסדר ויתחרט תחילה הרי הוא כ'טובל ושרץ בידו'. כשם שאי אפשר להיטהר מהטומאה תוך כדי נגיעה בגורם הטומאה, כך אי אפשר לעסוק בחרטה על חטא תוך כדי רגילות בחטא [שערי תשובה א, יא].

מסתבר שגם במצב שיש להקדים את העזיבה לחרטה, הכוונה היא לעיסוק המרובה והשקעת הכוחות בחרטה, אך קצת חרטה ישנה לפני העזיבה, שהרי אם האדם אינו מתחרט ודרכו ישרה בעיניו - לא יעזוב את החטא.

פרק רביעי

אבל גְדָרֵי הַתְּשׁוּבָה הֵם אֲרָבָעָה. הָרִאשׁוֹן, הַחֲרָטָה עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מִן הָעוֹנוֹת. וְהַשֵּׁנִי, שְׂיַעֲזֵבֵם וְיִסוֹר מֵהֶם. וְהַשְּׁלִישִׁי, שְׂיִתְוַדֶּה בָּהֶם וַיִּבְקֹשׂ הַמְּחִילָה עֲלֵיהֶם. וְהָרְבִיעִי, שְׂיִקְבַּל עַל נַפְשׁוֹ שְׂלָא יָשׁוּב לַעֲשׂוֹתָם בְּלָבוֹ וּבְמִצְפוֹנוֹ.

וְהַחֲרָטָה אוֹתָם עַל גְּנוּת מַעֲשָׂהוּ בְּעֵינָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יואל ב, ז): "מִי יִדְעַע יָשׁוּב וְנָחַם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה", וְאָמַר בְּמִי שֶׁהִתְמִיד עַל חֲטָאָיו (רַמְבַּם ת, ט): "אִין אִישׁ נָחַם עַל רַעְתּוֹ".

וְאֵנַחְנוּ רוֹאִים פֶּזֶה בֵּין בְּנֵי אָדָם, כְּשֶׁמְרַאֶה הַחוּטָא לְחִבְרוֹ הַחֲרָטָה עַל מַה שֶּׁחֲטָא לוֹ, הִיא הַסֵּבָה הַחֲזָקָה לְמַחֵל לוֹ.

וְהַעֲזִיבָה אוֹת עַל בְּרוּר אָמוּנוֹתָו בְּגִמּוּל וּבְעֲנָשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (ישעיה נה, ז): "יַעֲזֹב רִשְׁעֵי דָרְכּוֹ וְאִישׁ אֶן מַחְשְׁבֹתָיו", וְאָמַר בְּמִי שֶׁהִתְמִיד עַל חֲטָאָיו (ישעיה נז, ט): "בְּעֶזְוֹן בְּעָעוֹ קִצְפָתִי וְאִפְהוֹ הַסֵּתֵר וְאִקְצָף".

וְכִמוֹ זֶה נִרְאֶה בֵּין בְּנֵי אָדָם, פִּי כְּאֲשֶׁר יִמְנַע הַמְּרַע לְחִבְרוֹ מִהֲרַע אֵלָיו אַחַר הַחֲרָטָה, אִזּוֹ יִהְיֶה רָאוּי לְמַחֵל לוֹ וְלַעֲבֹר עַל פִּשְׁעוֹ.

וּבִקְשַׁת הַמְּחִילָה אוֹת עַל כְּפִיַעְתּוֹ וְשִׁפְלוּתוֹ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים, וְהַתְּוַדּוּתוֹ בְּעוֹנוֹ סִבַּת הַמְּחִילָה לוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כח, ג): "מִזֹּדָה וְעֶזְבֵי יָרָחַם", וְאָמַר בְּהַפֶּךְ זֶה (רַמְבַּם ב, לה): "הַנְּנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל אֲמֹרְךָ לֹא חֲטָאתִי", וְאָמַר (משלי כח, ג): "מִכְסָה פִּשְׁעָיו לֹא יִצְלִיחַ".

וְכִזֶּה נִרְאֶה בֵּין בְּנֵי אָדָם, פִּי הַחוּטָא לְחִבְרוֹ, כְּשִׁיִּכְנַע לוֹ יוֹדָה שֶׁחֲטָא לוֹ וְהֲרַע אֵלָיו, וּבִקְשָׁ מִמֶּנּוּ הַמְּחִילָה, וְהַפִּיר חִבְרוֹ מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא מִתְחַרֵּט עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מִן הַחֲטָא, לֹא יִתְעַכֵּב מִלְּמַחֵל לוֹ וּמַעֲבֹר עַל פִּשְׁעוֹ, וְיִסִּיר מִה שִׁישׁ לוֹ בְּלָבוֹ מִן הַנְּטִירָה.

אָבֵל הַקֶּבֶלָה שְׂלָא יִשְׁנָה, אוֹת עַל יְדִיעַתוֹ בְּרַע מַעֲשָׂהוּ וּגְדַל חֲטָאוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב הקבלה לה, לב): "אִם עָנַל פְּעַלְתִּי לֹא אִסִּיף", וְנֶאֱמַר (הושע יד, ז): "אֲשׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנּוּ וְלֹא נֶאֱמַר עוֹד אֲלֵהִינוּ לַמַּעֲשָׂה יְדִינוּ", וְנֶאֱמַר בְּהַפְּכוֹ (רַמְבַּם יג, כג): "הִיִּהְפֹךְ כּוֹשֵׁי עוֹרוֹ וְנִמְרַ חֲבַרְבְּרָתָיו גַּם אֲתָם תִּנְכָּלוּ לְהִיטִיב לְמִדֵּי הַרַע".

וְכִמוֹ זֶה נִרְאֶה בֵּין בְּנֵי אָדָם, כְּשִׁיִּקְבַּל הַחוּטָא לְחִבְרוֹ עַל עֲצִמוֹ שְׂלָא יִשְׁנָה לְהַרַע לוֹ, וְנִרְאֶה הַחֲרָטָה וְהַעֲזִיבָה וְיִתְוַדֶּה, יִהְיֶה זֶה גִּמּוּל סְבוֹת הַמְּחִילָה לוֹ, וְהַסֵּר הַאֲשָׁמָה מִמֶּנּוּ, וְדַחוּת הָעֲנָשׁ מֵעֲלָיו.

וְכִשְׂיִתְקַבְּצוּ בְּשֵׁב אֵלוֹ הָאֲרָבָעָה גְדָרִים בְּתִנְאֵיהֶם, אֲשֶׁר אָנוּ עוֹתִידִים לְבָאָרָם, יִכְפֹּר לוֹ הַבּוֹרָא עוֹנוֹ וְיַעֲבֹר עַל פִּשְׁעוֹ, וְאִם יִהְיֶה הָעוֹן מִמֶּה שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "לֹא יִנְקָה", כְּשֶׁבוֹעַת שְׂוֹא (שְׂמוֹת כ, ז) וְאֲשֵׁר אִישׁ (משלי ו, כט), מִקַּל הַבּוֹרָא עֲנָשׁוֹ בְּעוֹלָם הָזֶה וּמִטִּיב לוֹ בְּעוֹלָם הַבָּא, וְיִכְנַס בְּכַת הַצְּדִיקִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נט, ט): "וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְלִשְׁבֵי פִשְׁעֵי בְּעֵקֶב", וְאָמַר (רַמְבַּם ד, א): "אִם תְּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נָאִם יִי אֵלֵי תְּשׁוּב", וְאָמַר (רַמְבַּם טו, ט): "אִם תְּשׁוּב וְאֲשִׁיבָךְ לִפְנֵי תַעֲמִד".

שְׂקָדָם לוֹ - שעשה עד עתה. אות - סימן, ראייה. שְׂלָא יִשְׁנָה - שלא יחזור שוב על החטא. לֹא יִנְקָה - ה' לא מנקה את חטאו (אינו מכפר).

ביאורים

גודל רחמי ה' על בריותיו, והידיעה וההרגשה שהבורא אוהב אותנו ומקרב אותנו אליו, הם דבר הכרחי ומהותי מאד בעבודת ה' של האדם. גם בתהליך התשובה, האדם עלול לפספס הרבה אם הוא יהפוך את התשובה שלו לדבר 'מתיש' ו'מעיק' המפריע לחדווה ולשמחה שבשיבה אל הבורא. יחד עם זה, לידיעה ולהרגשה שהבורא הוא אב רחום וטוב, אסור להשכיח מהאדם את אחריותו ולהפוך את הבורא ל'ותרן', אלא היא צריכה לבוא יחד עם מוכנות אמיתית לעבודה מאומצת לניקוי עצמי מזוהמת החטאים, גם אם הסרת הכתמים לעיתים קשה וכואבת. אדם המוצא אתם בבגד יקר, יכול להזיע זמן רב כדי להסירו, אולם בסופה של העבודה הקשה הוא מרגיש מאושר, נקי ושמח.

מתוך זה נוכל לגשת ללימוד הפרק החמישי. רבנו בחיי עוסק בפרק זה בפירוט החלקים של התשובה שמנה בפרק הקודם. בדברים שלפנינו הוא עוסק בפרטיו של השלב הראשוני במהלך התשובה, והוא עצם הכרת החטא והחרטה עליו.

רבנו בחיי פותח בעצם הידיעה על העונש הגדול שעלול החוטא לקבל. בכל מדינה מתקנת יודעים שכדי לגרום לאזרחיה לנהוג לפי חוקי התנועה, מביאים לתודעתם את העונשים הקשים שיגיעו לעברייני התנועה. כך גם בהתמודדות עם החטא, מעבר לידיעה שהחטא פסול ואינו ראוי, אסור לשכוח גם את העונשים הקשים העלולים לבוא על מי שלא שב, לעיתים אף מהר מכפי שאנו צופים. מתוך הכרה זאת, האדם מגיע לתהליך של שברון לב וצער עמוק על חטאיו, שמביאים אותו לעשות פעולות המבטאות הכנעה וצער על חטאיו (בכי, אבלות וכדומה), ולבסוף גם לתהליך של תוכחה עצמית. הצער העמוק ושברון הלב על החטאים לא נועדו, כמובן, לייאש את האדם, ולהעמיס עליו רגשי אשמה מסוכנים, אלא להיפך, הם שלבים בתהליך הזיכרון בו חוזר אדם לטהרתו ולמעלתו הגדולה.

הרחבות

• תשובתו של אחאב

להראות סימני החרטה בדבריו ובמאכליו ובכל תנועותיו. על המלך אחאב נאמר שעשה הרע בעיני ה' יותר מכל המלכים שלפניו [מלכים א טז, ל]. אולם בסוף ימיו, לאחר ששמע נבואה קשה מאליהו הנביא, חזר אחאב בתשובה ובעקבות כך קיבל הקלה בעונשו. וכך מתוארת תשובת אחאב בנביא: "ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט" [שם כא, כז]. תאור זה מתאים עם דברי רבנו בחיי שיש להראות את סימני החרטה גם כלפי חוץ. בפירוש מרפא לנפש מבאי מדברי חז"ל שאחאב, במסגרת תשובתו איחר את זמן סעודתו הרגיל, והתרגל לאכול את סעודתו מאוחר יותר. הוסיף על כך המרפא לנפש בשם הראשונים, שאדם שדוחה מעט את תאוות אכילתו ומקפיד שלא למלא את כל תאוותו, זהו "דבר גדול מעולה ומופלא" וימנע אותו מחטא ויזכיר לו את הבורא יותר מתענית אחת בשבוע" [מרפא לנפש, כאן]. הדרכה זו מתאימה גם למי שצום עלול להזיק לבריאותו ולהחלישו, ולעומת זאת במעט המנעות ממילוי תאוותיו אין חשש כזה.

פרק חמישי

אָבֵל תִּנְאֵי גְדָרֵי הַתְּשׁוּבָה רַבִּים מְאֹד, אֶךְ אֶזְכֵּר מֵהֶם עֲשָׂרִים תִּנְאֵיִם, וּנְבָאָר בְּכָל גְּדָר מִגְדָּרֵי הַתְּשׁוּבָה חֲמִשָּׁה תִנְאֵיִם, וּבְהֵם יִהְיֶה כָּל גְּדָר מִגְדָּרֵיהֶם הָאֲרֻבָּעָה שְׁלָם.

מֵהֶם תִּנְאֵי הַחֲרָטָה חֲמִשָּׁה. הָרֵאשׁוֹן, הִירָאָה מִמְהִירוֹת עֲנֵשׁ הַבוּרָא לְחוּטָא עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מִן הָעוֹנוֹת, וְתִחָזֵק בְּעֵבוֹר זֶה חֲרָטָתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמִיָּה יג, ז): "תִּנְנוּ לִי אֱלֹהֵיכֶם כְּבוֹד בְּטָרָם יְחִשְׁףוּ וּבְטָרָם יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל הָרִי נֶשֶׁף".

וְהַשְּׂנִי, שִׁבִּירַת לְבוֹ וְהַפְנָעוּ לְאֱלֹהִים עַל מַה שֶּׁיִּהְיֶה מִמְנוּ מִן הַחֲטָא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרֵי הַיָּמִים ב, ז, ח): "וַיִּפְנְעוּ עָמִי אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם".

וְהַשְּׁלִישִׁי, לְשֵׁנוֹת מְלֻבְּשׁוֹ וְתַכְשִׁיטָיו, לְהֵרָאוֹת סִימְנֵי הַחֲרָטָה בְּדִבְרָיו וּבְמַאֲכָלָיו וּבְכָל תְּנוּעוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִרְמִיָּה ד, ח): "עַל זֹאת חִגְרוּ שָׂקִים סִפְדוּ וְהִילִילוּ", וְאָמַר (יִזְנָה ג, ח): "וַיִּתְפָּסוּ שָׂקִים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה".

וְהַרְבִּיעִי, הַבְּכִי וְהַצְעָקָה וְהָאֲבָל, מִתְחַרֵּט עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מִן הַחֲטָא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קיט, קלו): "פִּלְגֵי מַיִם יִרְדּוּ עֵינַי עַל לֹא שְׁמָרוּ תוֹרַתְךָ". וְאָמַר (יִזְאֵל ב, י): "בֵּין הָאוֹלָם לְמִזְבֵּחַ יִבְכוּ הַכְּהֵנִים מִשְׁרָתֵי יְיָ".

וְהַחֲמִישִׁי, שְׂיוֹכִיחַ נִפְשׁוֹ וַיְכַלִּימְנָה בְּמִצְפּוֹנוֹ עַל מַה שֶּׁיִּהְיֶה מִקְצוּרוֹ בְּחוּבַת הַבוּרָא יִתְעַלָּה עֲלָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יִזְאֵל ב, יא): "וַיִּקְרְעוּ לְבַבְכֶם וְאֵל בְּגְדֵיכֶם".

לעילוי נשמת מרת מסודי בת מרי עמאר ע"ה
לעילוי נשמת שמעון בן איז'ה מלכה ז"ל

ביאורים

רבנו בחיי עובר לעסוק בחמשת החלקים של עזיבת החטא. לעיתים מקבל האדם החלטה לעזוב דבר מסוים שאינו טוב. זה יכול להיות קשר חברתי עם אדם מסוים, הנהגה שאינה טובה, מחשבה רעה או כל דבר אחר. אלא שלעיתים מתברר שלטווח ארוך הדבר אינו מחזיק מעמד, האדם מתפתה לחזור לדבר השלילי בגלל שהוא רגיל אליו או שיצר פנימי דוחף אותו לעשות זאת, עד שנמצא שכל רצונו הראשוני לעזוב, נותר בעיקר ברמת הרצון ולא מועיל באופן מעשי להתנתק מהדבר.

דבר זה נכון גם בעניין החטאים. הכרת החטאים והרע שבהם, ואפילו הצורך המיידי לשוב בתשובה מהם, הם שלב קריטי במהלך החזרה בתשובה, אך אינם מספיקים כדי שהאדם אכן יתנתק מהחטא. כדי שהתהליך יהיה אכן משמעותי יש לעשות עבודה של הפרדה. ראשית, לעזוב את החטאים ואת דרכם, ואפילו את מה שמוביל או עלול להוביל את האדם לשוב אליהם. להשקיע מחשבה מהם הגדרות שכדאי לו לבנות, כדי שלא תהיה שוב יכולת לחזור ולחטוא. זאת ועוד, יש לדאוג שהעזיבה תהיה כוללת, אמיתית ושורשית, מכיוון שלעיתים האדם מצליח לעזוב את החטאים אך עדיין מה שמחזיק אותו הוא גורמים חיצוניים כמו חוסר הזדמנות לחטוא או בושה מבני אדם. לכן, כדי שהתהליך יהיה אמיתי ועמוק צריך להשקיע בכך שלטווח הארוך העזיבה תהיה אמיתית ומהותית, עד כדי כך שגורם העזיבה לא יהיה חיצוני אלא פנימי ועמוק, ויהיה נובע מהחובה כלפי הבורא, ומהבושה מפניו, וכך גם יחזיק מעמד לאורך זמן. מתוך כל זה האדם מגיע לשלב הניתוק המוחלט מהחטא, ועזיבה גמורה שלו.

לדוגמה, אדם שהשימוש באינטרנט גורם לו לנפילות קשות, צריך לא רק להצטער על הנפילות ולרצות לעזוב אותן, אלא להשקיע בעזיבה מעשית של הרע שבו, ולעשות לעצמו גדרים משמעותיים שיגרמו שלא תהיה אפילו אפשרות של נפילה. לאחר מכן עליו לעבוד על עצמו עד כדי כך שיהיה לו מספיק חוסן נפשי מתוך ההתמסרות לרצון ה', לעמוד בפני הפיתוי אפילו כשאין תנאים חיצוניים שמונעים זאת ממנו, עד שבעזרת ה' יגיע לניתוק מוחלט מנפילות.

הרחבות

חשיבותו של הסייג

וּכְמוֹ הַסִּיגִים שֶׁצִּוּוּ עֲלֵיהֶם רְבוּתֵינוּ זְכוּרָנוּם לְבָרְכָהּ. ניתן להבין את חשיבותו של הסייג בכך שהסייג שומר על האדם שלא יגיע אל האיסור. הרב קוק מוסיף רובד נוסף בהבנת משמעות הסייג: "ענין סייגות התורה אינו מצד עצם ההבאה לעבירה, רק שכמו שהעבירה רעה בעניינה כמו-כן כל העניינים שמקושרים בה, בקשר עילה ועלול, רעים בעניינם, וכדאי לפרוש מהם מאוד". [מוסר אביך א, ה]. למדנו כאן שהסייג אינו רע בעצמו בגלל היותו קשור לעבירה ומביא אליה. הפרישה מן המותר כדי שלא להיכשל באיסור, איננה רק אמצעי שלא להיכשל באיסור, אלא גם ערך עצמי שלא לעסוק במעשה הגרוע הזה.

בוחן ליבות הוא יבין

שְׁתֵּהִיָּה עֲזִיבְתוֹ הַעֲבֵרוֹת אַחַר יְכַלְתּוֹ עֲלֵיהֶן וְהִזְדַּמְנוּתוֹ לוֹ. לדברים אלה יש מקור בגמרא. הגמרא אומרת שבעל תשובה הוא מי שנזדמנה לו האפשרות לחטוא כפי שהייתה כשחטא, ובעל התשובה התגבר ולא חטא. [יומא פו:]. נשאלת השאלה: מה יעשה מי שרוצה לחזור בתשובה ולא נזדמנה לו שוב האפשרות לחטוא? עונה על כך רבנו יונה: "ומי שלא הזדמן לידו כענין הזה, יוסיף בנפשו יראת השם דבר יום ביומו, ככה כל הימים. וכאשר יחליף כוח היראה, די כבוש בכוח הזה את יצרו ומיסת משלו בעוצם התאוה, הלוא בוחן ליבות הוא יבין ונוצר נפשו הוא ידע, כי אם יבוא לידי ניסיון ויגיע לידו כענין הראשון, יציל את נפשו מידי יצרו. והנה הוא לפני ה' במדרגה העליונה מן התשובה". [שערי תשובה א, מט].

לעילוי נשמת ר' נפתלי בן שלמה שפנגנטל הלוי ז"ל

וּתְנֵאֵי הַעֲזִיבָה גַם כִּן חֲמוּשָׁה. אַחַד מֵהֶם, עֲזִיבַת כָּל מָה שֶׁהִזְהִיר הַבּוֹרָא מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ה, טו): "שָׁנְאוּ רַע וְאָהֲבוּ טוֹב", וְאָמַר (ישעיה נה, ב): "וְשָׁמַר יְדוֹ מַעֲשׂוֹת כָּל רַע", וְאָמַר (ישעיה נה, ז): "יַעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכּוֹ וְאִישׁ אֶן מִחֲשַׁבְתּוֹ".

וְהַשְׁנִי, עֲזִיבַת הַמִּתָּר הַמְּבִיא לַיָּדִי אֶסוּר, כְּדָבָרִים הַמְּסַפְּקִים אֶם מִתְּרִים הֵם אוֹ אֶסוּרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עַל קֶצֶת הַחֲסִידִים, שֶׁהֵיוּ פוֹרְשִׁים מִשְׁבָּעִים שְׁעָרִים מִשְׁעָרֵי הַמִּתָּר, מִיִּרְאָתָם שְׁעַר אַחַד מִשְׁעָרֵי הָאֶסוּר, וְכֵמוֹ הַסִּיגִים שֶׁצִּוּוּ עֲלֵיהֶם רְבוּתֵינוּ זְכוּרָנוּם לְבָרְכָהּ, וְאָמְרוּ (אבות א, א): "וְעָשׂוּ סִיג לַתּוֹרָה".

וְהַשְּׁלִישִׁי, שֶׁתֵּהִיָּה עֲזִיבְתוֹ הַעֲבֵרוֹת אַחַר יְכַלְתּוֹ עֲלֵיהֶן וְהִזְדַּמְנוּתוֹ לוֹ, לֹא יִמְנַע מַעֲשׂוֹתָן כִּי אִם מִיִּרְאָת עֲנֵשׁ הַבּוֹרָא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט, קט): "סִמַּר מִפְּחָדְךָ בְּשָׂרֵי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יִרְאֵתִי".

וְהַרְבִּיעִי, שֶׁתֵּהִיָּה עֲזִיבְתוֹ הַעֲבֵרוֹת מְבַשְׁתּוֹ מִן הַבּוֹרָא, לֹא מִיִּרְאָת בְּנֵי אָדָם, וְלֹא לַתְּקוּתוֹ לָהֶם, וְלֹא לְבַשְׁתּוֹ מֵהֶם, וְלֹא יִהְיֶה כְּמִי שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (ישעיה כט, יא): "וְתִהְיֶה יִרְאָתָם אֵתִי מִצִּוֹת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה", וְאָמַר (מלכים יב, א): "וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיִּשְׂרָאֵלִי בְּעֵינָי יְיָ כָּל יָמָיו אֲשֶׁר הוֹרָהוּ הַיּוֹדֵעַ הַכֹּהֵן".

וְהַחֲמִישִׁי, שֶׁיַּעֲזֹב עֲשׂוֹת הַרַע עֲזִיבַת הַיָּאוֹשׁ מִמֶּנּוּ, שֶׁלֹּא יִתֵּן אֶל לְבוֹ לְשִׁנוֹתָ אֱלֹוֹ, וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ וּבְלִשׁוֹנוֹ כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַחֲסִיד (אייב לד, לב): "אִם עוֹל פְּעַלְתִּי לֹא אֶסִּיף".

מִיִּרְאָתָם - מפחדים שמא יגיעו לשער של איסור. הַסִּיגִים - איסורים מדרבנן שמטרתם להרחיק את האדם מן החטא. אַחַר יְכַלְתּוֹ וְכו' - עזיבת החטא במצב שהייתה לו האפשרות והכוח לחטוא. עֲזִיבַת הַיָּאוֹשׁ מִמֶּנּוּ - עזיבה גמורה ללא רצון לשוב אל הרע. לְשִׁנוֹת - לחזור.

ביאורים

שלוש פעמים בכל יום נפגש האדם בתפילתו עם חטאיו ומבקש עליהם סליחה - "סלח לנו אבינו כי חטאנו...". גם דוד המלך מדבר על העובדה שכל הזמן הוא זוכר את חטאיו: "כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד" [תהילים נא, ה].

ברור הוא שאין מטרתם של חז"ל לגרום לנו לחולשה ועצבות סביב העיסוק בחסרונות ובנפילות שלנו, אולם בכל זאת, זיכרון החטאים, כשהוא נעשה בגישה הנכונה ובמינון הנכון, יכול להיטיב לאדם. רבנו בחיי עוסק בקטע שלפנינו בחלקיה של בקשת המחילה שהאדם מבקש מהבורא.

התשובה היא מרכיב חשוב במהלך חיי האדם. כל אחד מאיתנו נכשל לפעמים בעבירה, "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" [קהלת ז, כ], ותפקידנו לעשות את העבודה המאומצת לשוב אל הבורא ולהתקרב אליו. הקב"ה חפץ בכך שכל אחד יתאמץ להתגבר על הנטיות הרעות שקיימות בו, ולשוב בתשובה על נפילותיו, ובכך להוסיף קדושה וטוב בעולם הזה.

כאשר האדם בא לפני ה' ורוצה לשוב על עוונותיו, הוא צריך קודם כל להתוודות ולבקש סליחה מהבורא על חטאיו, להתפלל ולהתחנן שהבורא יסלח לו ויקרבו אליו, ולשמר בליבו את זיכרון הרע שהיה ואת הדרך שעשה כדי לצאת ממנו. זיכרון זה יסייע בידו להיזהר מנפילה נוספת, וכמו כן למנף את הירידה שהייתה ולהביא מכוחה להתחזקות ועליה גדולים יותר, ולתוספת עבודה והתקרבות אל הבורא, בדומה למה שאנו רואים שלפעמים צריך להזכיר לילד את המעשה השלילי שעשה ואת המחיר ששילם, כדי למונעו מלעשות מעשה זה שוב.

נוסף על כך, מתוך ההכרה בגודל השלילה של נפילותיו, האדם נדרש גם להזהיר אחרים ולסייע בידם להימנע מלחטוא כמותו, ובכך להרבות קידוש השם בעולם, ולהיות ראוי יותר לכפרה.

הרחבות

• מהיכן מקבלים אור מתוק?

התוודותו בעוונותיו, ושיקומו וקבלתו. האם אין מקום לחשוש שהאדם יבוא לידי דיכאון אילו יראה עצמו כבעל עוונות מרובים? לדברי הרב קוק העובדה שאדם זוכר את חטאיו אינה אמורה לדכא אותו. יתירה מזו, זיכרון החטאים מסוגל להביא את האדם לאיזון נפשי ומצב רוח בריא: "טבעה של התשובה היא, שהיא נותנת לאדם מנוחה וכובד ראש כאחד. היא מנחמת אותו גם בהרהור תשובה, בנקודה אחת קטנה מאורה הגדול כבר מונח אושר רם ונשא של עולם מלא, ועם זה היא מצגת לעיני רוחו תמיד חובות של השלמה, המצילות אותו מזחיות הדעת, ונותנות עליו אור מתוק, הנותן ערך גדול וקבוע לחייו" [אורות התשובה ז, א]. זיכרון החטאים עוזר לאדם לזכור את חובתו ומציל אותו מן הגאווה, ומתוך כך חייו מקבלים משמעות של התעלות וחיפוש שלימות.

• על מה מתוודים ביום כיפור?

כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד. בגמרא [יומא פו:] מובאת מחלוקת תנאים האם אדם צריך להתוודות ביום כיפור על עברות ישנות שכבר התוודה עליהן ביום כיפור שעבר ולא עשאו שוב. לפי הדעה הראשונה בברייתא אין להתוודות שוב על עבירות אלו, אולם לדעת ר' אליעזר בן יעקב מי שמתוודה עליהן הוא משובח. זאת הוא למד מן הפסוק: "כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד" [תהילים נא, ה]. גם אחרי ששב בתשובה. אכן בשולחן ערוך נפסק כדעת רבי אליעזר בן יעקב [אורח חיים תרצז, ד].

אבל תנאי בקשת המחילה כמו כן חמשה. אחד מהם, התוודותו בעוונותיו, ושיקומו בעיניו וקבלתו, כמו שנאמר (ישעיה נט, יב): "כי רבו פשעינו נגדך".

והשני, שיזכר אותם תמיד וישלים לנגדו ונכח פניו, כמו שנאמר (תהלים נא, ה): "כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד".

והשלישי, שיתענה ביום ויתפלל בלילה, עת שלבו פניו ואין לו טרדה בעסקי העולם, כמו שנאמר (איכה ב, ט): "קומי רני בלילה". ואני עתיד לבאר מעלת תפלת הלילה בעזרת השם.

והרביעי, שיתחנן אל האלהים ויעטף אליו תמיד לכפר עוונותיו ולמחל לו ולקבל תשובתו, כמו שנאמר (תהלים לב, ה): "חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליי", ואמר (תהלים לב, ו): "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא".

והחמישי, שיטרח וישתדל להזהיר בני אדם מקמות עברותיו, וליראם מענשן, ולהזכירם בתשובה מהן, כמו שכתוב (וינה ג, ט): "מי יודע ישוב ונחם האלהים", ונאמר (תהלים נא, ט): "אלמדה פשעים דרךך".

ביאורים

סיום הפרק החמישי נושא בקרב הרבה תקווה. הוא עוסק בדרך החדשה שאליה יוצא האדם בעת ששב. תהליך הניקוי מהחטא נותן לו הזדמנות חדשה להתחיל דרך טובה יותר, כשהוא נקי מעוון.

כעת, האדם צריך לצאת לדרך עם כלים נכונים להתמודדות, עם כלים לחשיבה אמיתית ונכונה, שתמנע ממנו בעזרת ה' את הנפילות בעתיד. אלה הם חלקי ה'קבלה לעתיד', שאותם מונה כאן רבנו בחיי.

הדבר הראשון שיש לזכור הוא את היחס האמיתי לפיתויו של החטא. העולם שלנו מוגבל מאד, והאדם החי בו זוכה רק לשנים מועטות של חיים. אולם בדרך כלל האדם בטבעו אינו זוכר זאת, והוא רגיל לשים לב מאד למה שקורה איתו בעולם ולתת לו מקום מאד משמעותי. החשיבה על כך שהחיים בעולם הזה מספקים תענוג כלה וקטן לאין ערוך ממה שזוכים הצדיקים לאחר פטירתם מן העולם, ושהמאמצים הכרוכים בעשיית המצוות קטנים לאין ערוך מהייסורים העלולים לבוא לאדם לאחר מותו, נותנים לנו אפשרות לחיות חיים אחרים, להשתחרר מהשעבוד הגדול לתאוות הכלות של העולם הזה, ולהיות חופשיים ופנויים יותר לדביקות אמיתית בבורא. "והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה" [אבות ב, א]. מתוך כך, האדם זוכר את העובדה שכל אדם נשפט בסוף ימיו ונתבע על כל דבר שלילי שעשה, דבר שיהווה לאדם 'ביטוח' מסוים שאכן הוא צועד בדרך חדשה ולא ישוב עוד ליפול.

יתר על כן, האדם צריך לזכור את גדלות הבורא וכבודו, ואת הטוב הרב שהבורא גומל איתנו גם בימים שבהם אנו רחוקים ממנו, ועד כמה מי שחוטא הוא כפוי טובה. מתוך כך נתרחק מכל עבירה, ונימנע מגרימת צער ונזק לבריות, ואם יש בידינו לתקן במעשה, נתקן ונזכה להיות אנשים חדשים.

הרחבות

• רק ליום אחד

והשני, שיתן אל לבו בוא יום המיתה. "רבי אליעזר אומר... ושוב יום אחד לפני מיתתך" [אבות ב, י]. בגמרא מובא: "שאלו תלמידיו את רבי אליעזר: וכי אדם יודע איזהו יום ימות? אמר להן: וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה" [שבת קנג]. חשש זה שמא ימות מטיל על האדם פחד ומחזק אותו להישמר מן החטא.

הרב קוק מוצא עצה עמוקה במחשבה 'שמא ימות למחר': "השב, צריך לפלס נתיבות עסקיו (ליישר את דרכיו) הגשמיים, שלא יכשל בעבורם בחטא ועון. אמנם, זה הפלס אין צריך שירבה לחשוב על זמן רב, כי אז יגדל עליו העול ויתייאש מתשובה, כי מי יודע ילדי יום. אלא צריך לצייר בעצמו, שצריך להכין עצמו רק ליום אחד, ויום אחד היה נקל לו לעמוד נגד יצרו בנסיגות, אפילו אם הורגל ברע חס ושלום, ואחר כך יתחזק עוד יום אחד, עד שתשוב להרגל אצלו ההליכה בדרך הטובה. על כן אמר: 'שוב יום אחד לפני מיתתך'" [מדבר שור עמ' פח-פט]. המחשבה על דבר קרבת יום המיתה מסוגלת להקל בעיני האדם את עול התשובה. קשה לשנות את אורח החיים לטובה מתוך מחשבה שצריך להחזיק מעמד בכך שנים רבות. אי לכך מיעץ התנא: חשוב שאולי תמות מחר, שהרי לא מובטחות לך שנים רבות. אם כן, עיקר המאמץ הוא להחזיק מעמד ליום אחד, ואם תזכה ליום נוסף, אז תמשיך הלאה באותה הדרך לעוד יום, וכן הלאה.

לעילוי נשמת פכו יוסף בן סניור ז"ל
לעילוי נשמת יצחק רוז'ה בן מרדכי ז"ל

ותנאי הקבלה, שלא ישנה לעשות מה שהזהיר ממונו הבורא, חמשה כמו כן. אחד מהם, שישקל ערבות מהירה וכלה, מערבבת, בערבות מתאחרת, קימת, מתמדת, וזה מבלי קדרות וערבוב, ושישקל צער מהר פלה, אין לו קימא, בצער מאחר מתמיד, אין לו הפסק, כמו שפתיב על הערבות (ישעיה סו, ד): "וראיתם ויש לבכם", ואמר על הצער (ישעיה סו, כד): "ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי", ואמר (מלאכי ג, יט): "פי הנה היום בא בוער פתגור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא", ואמר (מלאכי ג, ס): "וזהו להם לבם וראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה". וכאשר יתן החוטא אל לבו הדבר הזה, ראוי לו לקבל עליו שלא ישנה על חטאו.

והשני, שיתן אל לבו בוא יום המיתה. ובוראו קצוף עליו על מה שקדם לו מן הקצור בחובותיו, כמו שנתאמר (מלאכי ג, ב): "ומי מכלל את יום בואו". וכאשר ישיב זה אל לבו, חייב לירא מענשו, ולהסכים עם נפשו שלא ישנה אל מה שיקציף אדוניו עליו.

והשלישי, שיתן אל לבו הימים אשר נטה בהם מאחרי אלהיו, ולא השגיח לעבודתו, עם התמדת טובותיו עליו בהם, כמו שנתאמר (ירמיה ב, ס): "פי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבר", ופרוש "לא אעבר", לא אקבל עבודתך ולא אבוא בביתך, כאלו אמר: לא אעבר בביתך, מענין (דברים כט, יא): "לעברך בביתך יי אלהיך".

והרביעי, שישב הגזלות וימנע מן העברות, וירף מהזקת כל הברואים, כמו שפתיב (חזקאל לג, טו): "חבל ישיב רשע גזלה ישלם", ואמר (איוב יא, ד): "אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה פי אז תשא פניך ממום".

והחמישי, שיתן אל לבו גדלת הבורא יתעלה אשר המרה דברו, ויצא מקשר עבודתו ומסרת תורתו, ויוכיח את נפשו ויכלימנה על זה, כמו שנתאמר (דברים לב, ו): "הלוי תגמלו זאת", ואמר (ירמיה ה, כב): "האותי לא תיראו נאם יי".

ובזה ישלמו גדרי התשובה אשר הקדמנו.

ישנה - יחזור. **ערבות** - מתיקות. **מהירה** - מיידית. **וכלה** - נגמרת. **מערבבת** - מעורבת בצער. ערבות החטא מול ערבות המצוות. **מתאחרת** - מגיעה מאוחר. שחר המצוות לעתיד לבוא. **צער מהר פלה** - צער זמני שנגמר. צער מעשה המצווה מול עונש העבירה. **קצוף** - כועס. **שיקציף** - שיכעיס. **ויירף** - ירפה.

ביאורים

הרצון העיקרוני להיות טוב ולעשות טוב קיים ברמה מסוימת אצל כל אחד מאיתנו. אצל כל יהודי יש רצון פנימי עז להיות טוב ולעשות רק טוב, אלא שבפועל קשה לאדם לחזור בתשובה, לשנות את דרכיו ולנקות את עברו. בפרק זה מונה רבנו בחיי את הדרכים להתעורר לשוב בתשובה, כדי שהאדם יוכל להוציא אל הפועל רצון זה.

הוא פותח עם ההכרה בטוב ה'. העולם הזה אמנם 'מעלים' את גודל הטובות שהבורא עשה עם בראויו, אולם אם נתבונן לעומק נוכל להבין קצת עד כמה גדולים חסדיו של הבורא עימנו, החל בחסד הגדול שבעצם קבלת 'מתנת החיים' היכולת להיות בעולם הזה, דרך סיפוק הצרכים הבסיסיים הנצרכים לקיומנו היומיומי, וכלה בהמון דברים המשמחים אותנו וגורמים לנו הנאה ונחת רוח. כל אדם שמתבונן בגדולתו ובטובותיו של מי שהטיב עימו, מתמלא רצון אמיתי להשיב אהבה למטיבו, במיוחד לאור הידיעה שאותו הטוב הגיע אליו מרוב אהבתו של המטיב אליו. לכן, התבוננות שכזו מעוררת באדם רצון טוב לשוב בתשובה ולחזור אל הבורא ועבודתו. זוהי דרך התשובה המעולה ביותר, והיא בוודאי ראויה שתתקבל ברצון.

לאחר מכן הוא עובר לעסוק בדרך תשובה נוספת הפחותה במעלה מהראשונה, והיא מתרחשת כשהאדם מתוך לימודו מבין שנהג שלא כשורה, ו'מוכיח' את עצמו, או שאחרים מוכיחים אותו. בייחוד בדור שלנו, לא תמיד אנשים אוהבים שאחרים 'מטיפים להם מוסר' ואומרים להם במה הם לא בסדר. שהרי לא קל לאדם עם העובדה שאחרים עוסקים בחסרונותיו, ואף שמים את עצמם, כביכול, מעליו. אולם מי שמצליח להתבונן על תוכחה שמקבל, בענווה ומתוך רצון טוב להתקדם, לפעמים דווקא היא זו שתעזור לו להתקדם: "אהוב את המוכיחך, כדי שתוסיף על חכמתך" (מסכת דרך ארץ ז, יד). כאשר התוכחה נעשית באופן נכון, התורה רואה אותה באור חיובי ואף מצווה עליה: "הוכח תוכיח את עמיתך" (ויקרא יט, יז).

הרחבות

• מתי נולד רבנו הקדוש?

יום שְׁמֵת רַבִּי עֲקִיבָא נֹלַד רַבְנֵי הַקְּדוּשׁ. רבנו בחיי מתאר בדבריו את השגחת ה' על עמו, שתמיד יש מי שמדריך את העם בדרך הנכונה לעבודת ה'. אך בדוגמה של רבי עקיבא ורבנו הקדוש קשה, הרי רבנו הקדוש לא הדריך את הצבור מיום לידתו, ואם כן עברו כמה שנים ללא מדריך לעבודת ה'.

יש מי שפירש שהמושג "נולד" בסוגיה זו בגמרא, אין פירושו דווקא לידה גשמית, אלא שאז "נתגדל בתורה ובמעשים טובים" (מלוא הרועים פסחים קד:). יתכן שגם רבנו בחיי סבר שלידת המנהיג משמעותה שבתו על כס ההנהגה.

טעם לכך שמילוי תפקידו של אדם מכונה לידה, נוכל להבין על פי פירושו של הרב קוק לתפילת יום הכיפורים: "אלוהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי" [יודי בסוף תפילת עמידה]. מסביר הרב קוק: "לפני שנוצרתי... ודאי לא היה דבר בעולם שהיה צריך לי (אותי). כי אם הייתי חסר בשביל איזו תכלית והשלמה הייתי נוצר... לעת כזאת שנבראתי, מפני שהגיעה השעה שאני צריך למלא איזה דבר להשלמת המציאות. ואילו הייתי מיחד מעשי אל תכלית בריאתי הנני עכשיו כדאי, אבל כיון שאין מעשי מכוונים לטוב התכלית הרי לא הגעתי אל תכלית בריאתי ואיני עדיין כדאי כמו קודם לכן" [עולת ראייה ב עמ' שמה]. משמעות לידתו של אדם היא כאשר הוא ממלא את יעודו. ומכיוון שלשם כך נולד הרי זה כאילו נולד עכשיו.

פרק ששי

אַבְל אִפְן הַהֶעֱרָה יְהִי לְאַרְבַּע דְּבָרִים.

אופן ההערה

הכרה בבורא
קודם בוא העונש

הַאֲחֵד, מִחֶזֶק הַכֶּרֶת הָאֵדָם אֶת אֱלֹהֵיו, וּבְחִינָתוֹ בְּהַתְמַדַּת טוֹבָתוֹ עָלָיו, וּמָה שֶׁהוּא חָיֵב עָלָיָהּ מֵעֲבֹדָתוֹ וְשִׁמּוֹר מִצְוֹתָיו וְהִזְהָר מִמָּה שֶׁהִזְהִיר.

וְהוּא כְּעֵבֶד הַבּוֹרֵחַ מֵאֲדוֹנָיו, כְּשֶׁהוּא חוֹשֵׁב בְּטוֹב אֲשֶׁר גָּמְלוֹ, יֵשׁוּב אֵלָיו לְרִצּוֹנוֹ, לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מַחִילָה עַל מַה שֶּׁקָּדַם לוֹ מִהַמְרוֹתָיו וּבִרְחוֹ מֵעֲבֹדָתוֹ. וְהוּא הַעֲבָד הַמְפִיֵּק דֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וּמְבִיֵן נְתִיב הַהֲצֵלָה, וְהוּא רָאוּי לְסַלַּח לוֹ וּלְקָרֵב אוֹתוֹ, וּבְכַמוּהוּ נֶאֱמַר (יִרְמִיָּה ד, א): "אִם תִּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נָא יְיָ אֱלֹהֵי תִשׁוּב", רִצּוֹנוֹ לוֹמַר אִם תִּשׁוּב לְרִצּוֹנִי קָדָם בּוֹא הָעֵנֶשׁ עָלָיָהּ, אֲקַבֵּל תִּשׁוּבָתְךָ וְאֶבְרַח בְּךָ לְעֲבֹדָתִי. וְאִם תִּסְרִי שְׁקוּצִיךָ מִפְּנֵי וְלֹא תִנּוּד, וְלֹא תִבְרַח מֵעֲבֹדָתִי, וְנִשְׁפַּעְתָּ בְּשִׁמִּי בְּאֲמָתִי, וּלְבָךְ לְשׁוֹב אֵלַי בְּאֲמוּנָה, יִתְבָּרְכוּ בְּךָ גּוֹיִם וּבְךָ יִתְהַלְלוּ. וְהַתִּשׁוּבָה עַל כָּל הַתְנַאֲיִים הִיא מַה שֶּׁאָמַר: וְהַתְבָּרְכוּ בּוֹ גּוֹיִם וּבּוֹ יִתְהַלְלוּ, וְהַכְּפֹנָה: בְּךָ. וְאָמַר (מְלָאכִי ג, ז): "שׁוּבוּ אֵלַי וְאִשׁוּבָה אֲלֵיכֶם".

על ידי תוכחת
הבורא

וְהַשְׁנִי, בְּעַת שֶׁתְּבוֹאָהוּ תוֹכַחַת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ וְהַכְלִמְתוֹ עַל רַע מַעֲשָׂיו וּמִפְּעֻלָּיו, בֵּין עַל יְדֵי נְבִיא דוֹרוֹ אִם יִהְיֶה בְּזִמְן הַנְּבוּאָה, אוֹ מִתּוֹרַת יְיָ הַנְּאֻמָּה, אוֹ מִפִּי מוֹרֵה לְעֲבֹדָת הָאֱלֹהִים, אֲשֶׁר הוּא טַעֲנַת הַבּוֹרָא עַל בְּרוּאָיו, וְאִין דּוֹר מִן הַדּוֹרוֹת רִיק מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָה (קְדוּשִׁין עב, ב): "עַד שֶׁלֹּא כָּתְבָה שְׁמִשׁוֹ שֶׁל מֹשֶׁה זָרְחָה שְׁמִשׁוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ תִּלְמִידוֹ, עַד שֶׁלֹּא כָּתְבָה שְׁמִשׁוֹ שֶׁל עֲלִי זָרְחָה שְׁמִשׁוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל הַרְמַתִּי, עַד שֶׁלֹּא כָּתְבָה שְׁמִשׁוֹ שֶׁל אֱלִיהוּ זָרְחָה שְׁמִשׁוֹ שֶׁל אֱלִישָׁע. יוֹם שְׁמַת רַבִּי עֲקִיבָא נֹלַד רַבְנֵי הַקְּדוּשׁ". וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה יִמְצָא בְּכָל הַדּוֹרוֹת וּבְכָל הָאֲרָצוֹת, לֹא יִחְסַר קוֹרָא אֶל הָאֱלֹהִים וְאֵל עֲבֹדָתוֹ וּמוֹרָה אֶת תּוֹרָתוֹ.

וְהַשְּׁבִי הִזָּה כְּעֵבֶד שֶׁבִרַח מֵעֲבֹדַת אֲדוֹנָיו, וּפְגַע עֲבָד נֶאֱמָן לֵאדוֹנָיו, וְהוֹכִיחוֹ עַל בְּרָחוֹ מֵאֲדוֹנָיו, וְיַעֵץ אוֹתוֹ לְשׁוֹב אֵלָיו, וְהִבְטִיחוֹ שִׁמְחַל לוֹ, וְהִזְכִּירוֹ רַב טוֹבוֹתָיו וְחִסְדָּיו עָלָיו, וְשֵׁב אֵלָיו וְנִכְנַע אֵלָיו.

